

irányítani. A magyar líra Ady utáni választójáról szólva három lehetőséget ábrázol: Babitsét, Illyését és József Attiláét, de közülük József Attiláét tartja a legnagyobb ígéretűnek.¹⁰

Így volt fáradhatatlan apostola katedráján, az Akadémián és kiadványaiban József Attila munkatársa, Bóka László. Irodalmi pályáján diákkori irányítói, Karácsony Sándor és Gombocz Zoltán után József Attila volt rá legnagyobb és legmaradandóbb hatással.

GÁL ISTVÁN

HANGMÚZEUM AZ IRODALOMTÖRTÉNET SZOLGÁLATÁBAN

(Ismeretlen Babits- és Szabó Lőrinc-szövegek)

Szokatlan forrásból közlöm az alábbi szövegeket. Hanglemezen, nagyon primitív hanglemezekon őrizték őket a Széchényi Könyvtárban elhelyezett Babits-hagyatékban. A Petőfi Irodalmi Múzeum dokumentációs osztálya, mely néhány éve kezdte az írói hangok és irodalmi emlékezések gyűjtését, az értékes hanganyagot felújította, megtisztította s ezzel nemcsak elhunyt nagy költők, írók, színészek ma már pótolhatatlan értékű, mert örökre elnémult hangjával gazdagította népünk kollektív emlékezetét, hanem ismeretlen szövegeket is bocsáthat az irodalomtudomány rendelkezésére. Babits, Karinthy, Szabó Lőrinc, Schöpflin Aladár, Török Sophie, Bajor Gizi, Lehotay Árpád, Odry Árpád, Ascher Oszkár hangja maradt fenn többek közt a hagyatékban. A felvételeket kezdetleges röntgen- és viaszlemezekre Török Sophie készítette. Többnyire rádióműsorokat örökített meg, de néhány közvetlen felvétel is van köztük, pl. a Karinthyé. A legkorábbi keltez-

¹⁰ Vál. tan. 161, 149, 753, 718, 222, 966, 131–132, 1051, 1105, 865, 76, 789, 415. A Vál. tan. a fent idézett közleményeken kívül még a következőket tartalmazza József Attiláról: *József Attila* 131–194, *József Attila költői eszközei* 311–338, *József Attila Elégidjéről* 1453–1461.

hető felvételek 1927-ben készültek, a legkésőbbiek Babits halála után, 1941–1942-ben. A lemezeket a nehéz körülmények viszontagságai közepette Keresztury Dezsőné menekítette. Így elsősorban neki lehet hálás az irodalomtörténet a felbecsülhetetlen értékű gyűjtemény megmaradásáért. A hangok megtisztításában, felújításában Erdődi György hangmérnök volt segítségünkre. Az értékes anyagból, a hagyatéki kuratórium szíves hozzájárulásával, néhány Babits szöveget közlünk most, valamint Szabó Lőrinc bevezetőjét a Babits halála után rendezett rádió-élműsorhoz. A szövegek az elhangzó szó, helyenként a rögtönzés spontancitását éreztetik, jórészt töredékek, lerögzítésükkel mégis tartozunk az irodalomtörténetnek.

Az alábbi szöveget a Kosztolányi emlékére rendezett műsor bevezetésképp mondta el Babits a magyar rádióban, feltehetően közvetlenül Kosztolányi halála után, 1936 novemberében. Minden bizonnyal befejezetlen. A szöveget a rádióspeaker hangja vezeti be: „Babits Mihály mond bevezetőbeszédet.” (23,5 cm röntgenlemezen)

Mindig valami ellentmondást láttam ebben a szóban: gyászünnep. A halál gondolata rettenetes, a gyász nyomasztó és sivár érzés, nem ünnepre való. De mikor egy író hal meg, a halál nem teljes halál, a gyász sem marad sokáig pusztá gyász. Az író élete nem múlik el, csak befejeződik, elkészül, mint egy könyv. Ez éppen annyira kezdet, mint vég. Búcsút mondok, s úgy érzem, indulásnál vagyok jelen. Kosztolányi Dezső indul el, immár végleges és teljes ragyogásban a jövőbe, a magyar messzeségbe. Elindul, amerre Ady Endre és Tóth Árpád már előtte elindultak. A magyar költészet századeleji megújulása így lesz szinte szemünk láttára az irodalomtörténeté, s mi, akik még tanúi és munkásai voltunk, egyre magányosabban érezzük magunkat az élők közt. De személyi fájdalomkat el kell most fojtanunk. Ami az irodalomtörténeté, az nem okvetlen a múlté még, s aki meghalt, az sokszor elevenebb az élőknel. Az ember meghalt, a mű él, — szokták mondani. De ez nem egészen így van. A műben is az ember él. Igazában ő tartja életben a művet is, amely mintegy második teste lett neki, szavakból épült test, az elvesztett sejtekből és rostokból épült test helyett. Kosztolányi Dezső szavai épek, mint az egészséges testek, s jól tartanak, mint az erős test rostjai. Szilárdak, a magyar nyelv legjobb anyagából valók, s kibírják a korok időváltozását.

Az alábbi töredék ugyancsak befejezetlen. A speaker következő szövege vezet be: „Három stílustörténeti előadás következik, kedves hallgatóim, a gótika tárgykörében. Az első előadó irodalmi vonatkozásban Babits Mihály, utána Bartha Dénes dr. zenei és Genthon István képzőművészeti vonatkozásban beszél.” Az előadás dátuma Genthon István feljegyzése szerint 1936. dec. 16. (23,5 cm röntgenlemezen)

Ha gótikáról hallasz, égfelé törő vonalak tűnnek föl képzeletedben, hegyes tornyok, magas, ólmozott ablakok ívei, nagy zengő templomhajók, festett üvegen át beszűrődő misztikus fény. Ha az építészst kérdezed, műszavakkal felel, technikai részletek leírásával, keresztboltozatok és támasztószervezetek arányainak ismertetésével. Építészetben, szobrászatban, festészetben a gótika szónak fontos és határozott jelentése van. Tudományosan körülírható s mindenki elfogadja. De szabad-e gótikáról beszélni az irodalomban? A szigorú tudós vállát vonja a kérdésre, s a laikus csodálkozva fülel föl. Gótika színek és vonalak nélkül? Gótika csupa szavakból, rímekből? Pedig biztos, hogy művészet és irodalom közt mély szellemi összefüggés van. A művészeti stílus nem véletlen divat vagy külsőleges fogások rendszere. Vonal és szín óhatatlan kifejez valamit — ahogy mondani szokták — a kornak lelkéből. Ugyanabból, amit írásban és szavakkal fejez ki az irodalom. Ahol a kifejezés tárgya ugyanaz, kell valami közösnek lenni a kifejező eszközökben is.

Feltehetően Swinburne halálának 100 éves fordulóján, 1937-ben mondta el az alábbi előadást Babits a rádióban. A szöveget a rádióspeaker következő szavai vezetik be: „Halló, itt rádió Budapest I. és a közvetítő állomások. Swinburne, a nagy angol költő. Írta Babits Mihály.” A szövegben közölt versfordításokat és a Laodameia részletet is Babits mondja. A második fordítás (Ébren van a tenger . . .) máig is kiadatlan. Kéziratban megtalálható a Széchényi Könyvtár Babits hagyaték anyagában (Analecta III/1703. 35.) Címe ott: *A vízbe*. Szövegünket ezzel vetettük össze. Mind az első versfordításban, mind pedig a Laodameia részletben a fölolvastott szöveg némileg eltér a nyomtatásban megjelenttől. Érdekes, hogy Babits ebben az előadásban a Laodameiának itt idézett részletét érzi Swinburne-inspirációnak, holott — mint arra Rába György tanul-

mánya (Világirodalmi hatások a fiatal Babits költészetében. Vif. 1960/4.) rámutatott, *A vízbe* néhány sorát csaknem szó szerint belefoglalta a Laodameia egy másik részébe (második kórus 2. strófa). A második versidézet után a hanglezem hibája miatt csonka a mondat. (25,5 cm decelith lemezen)

Swinburne hírhedt pogánysága nem vidám és lelkifurdalás nélküli életöröm. Versei legszívesebben az élvezet semmiségét, a szerelem mulandóságát éneklék.

Tenger és alkonyég között
a szerelem hozzámszökött.
Öröme bú jött, napra éj,
a hosszú vágyra kurta kéj,
s óh szerelem, reád mi jött
tenger és tengerpart között!

Tenger és kikötő között
az édesből keserű lett,
a vágyból könny, a könnyből láng,
holt kéjből új vágy, új fulánk:
s a szerelem így font-kötött
a tenger és homok között.

Tenger és napnyugat között
egy órát köztünk font-kötött,
de már suhant is, fűrgé láb,
a tegnapok után tovább
az arany vízen; jött s szökött
tenger és tengerhab között.

A ritmizálásnak erről a művészetéről alig lehet fogalmat adni a magyarban. Ehhez az angol nyelv lágysága és olvatagsága kell. Ifjúkori papírjaim között találtam egy merész fordításkísérletet. Figyelmesebb kritikát aligha állna ki. Mégis idézek néhány sort belőle, jobb híján, hátha — akármilyen távolról is megsejtethetné vele a Swinburne-i tengervers ízt, mely ringató, lágú és túláradó mint maga az északi partok hullámverése.

Ébren van a tenger; a hajnali tengeri kedv dala hangja zubog
 távolra a csillagokig, de közelre a partig, amely sima, rőt.
 Szava trombita, mely hazahív; ha keletre hüvössek a messze habok.
 Nem kényli kérni a hűs vizet, adna tagunkba tüzet s uj erőt
 s ringatna szive s lehe költene s áldana csókja, miként azelőtt?
 Ugyanis szele félnyílt szárnyal az égre pihenve, se rab, se szabad
 a habokra feküdve tanítja nevetni fodorral a bús habokat
 s oda vágyunk ketten a hol vize csapdos a hajnal boltozatán
 és telve a hajnali büszke örömmel, a reggeli mámor alatt
 szállunk ki a partról, amint a szív ösztöne szomjazik a hab után

(...) fordítani is. És az fordíthatatlan. Én magam is kiadtam
 néhány átültetést, melyek nem jobbak, mint amiket idéztem, s nem
 is a legjelentékenyebb verseit próbálják bemutatni. Eredetileg ezeket
 akartam fölolvasni, mikor a rádió fölszólított, hogy Swinburne köl-
 tészetének ismertetését vers szemelvényekkel is illusztráljam. De hol
 van már az az ifjú önbizalom, amely ezeket még vállalni tudja, s
 nem bénult meg a restelkedéstől, ha az eredetinek különös pompá-
 jára és a szavak szépségével való csodálatos labdajátékaira gondol.
 Nem mertem őket ide hozni. Ahelyett hadd idézzem inkább Lao-
 damciám egy karénekét, melyben a nagy angol szellemének ellen-
 állhatatlan sugallatát érzem. Több ez mint fordítás, a legnagyobb
 síri ajándék, amellyel versíró áldozhat egy távoli társ és mester nagy-
 ságának, vallomás arról, hogy lelke bennem is él és az én lelkemet
 is alakította hatásával. Íme hát a régi ifjonti vers, mely Swinburne
 szellemét s témáját idézi.

Van egy fa, amely dus lombjai szárnyát
 lelkünkben bontja ki éveken át
 és véruinkból kap erőt
 és életünkre teríti árnyát
 és egy fa se hajt nagyobb koronát
 és egy fa se napratörőbb.
 Az ifju szív ennek melegágy
 s mindegy neki: nap meg éj:
 buján virulnak az ágak;
 mély gyökere maga a vágó,
 hullós virága a kék,
 sötét gyümölcse az átok
 és gyökere annyira edzett
 s a virágban annyi a méz,

s a gyümölcsben annyi a méreg,
 hogy akinél kirügyedett
 a halállal harcra merész
 s nem bánja, ha rágja a féreg
 s nem bánja az égiek átkát
 csak öntözi nappal-éjjel
 csak öntözi este-reggel
 rossz fája sötét virágát
 csak öntözi könnyel, vérrel,
 úgy harcol az istenekkel.

Cs. Szabó László, a rádió akkori irodalmi vezetője rádió-interjújt készített Babits-csal abból az alkalomból, hogy 1940-ben az olasz állam San Remo díjjal tüntette ki Dante fordításáért. A szöveget Cs. Szabó rövid bevezetése előzi meg San Remo-ról és az olasz kultúráról. Az egészet pedig a speaker szavai jelentik be: „Kedves hallgatónk, Cs. Szabó László beszélgetése következik Babits Mihállyal, a San Remo-i díj nyertesével. Részben hangfelvétel.” (27,5 cm röntgenlemezen)

Cs. Szabó : Itt a hangszóró előtt Babits Mihály. A költő engedett a kérésnek, hogy röviden tájékoztassa a magyar hallgatókat az olasz műveltséggel való kapcsolatáról.

Kedves barátom, mikor kezdted olasz irodalommal foglalkozni?
 Babits : Igazában nem is az olasz irodalom volt az, amivel foglalkozni kezdtem. Dante volt az. Igen, mindjárt és egyenesen Dante. Vidéki diák voltam, mikor először elém került fordításban. Mintha ködön át láttam volna valami gyönyörűt. Úgy éreztem, nem bírom ki, hogy eredetiben meg ne ismerjem. Megszereztem a könyvet, s kommentár nélkül, nyelvtudás nélkül, egy rossz szótárral próbáltam kihámozni a csodálatos sorok értelmét. Nemsokára fordítgatni kezdtem, itt is ott is, csak úgy magamnak. Szinte azért, hogy a magam számára közelebb hozzam. Szinte csak azért, hogy jobban megértsem. Boldog örömmel éreztem egyre jobban és jobban, hogy édes hazai nyelvem megbírja a Dante hatalmas szárnyalását, visszhangozni tudja zenéjét. De hosszú esztendőök teltek még el, míg megfogott a vakmerő gondolat a fölszaporodott töredékeket teljes magyar Dantévá egészíteni ki. Ez a gondolat több mint egy évtizedre rabbá tett. S ez az évtized, mintha nem is munkában, hanem lobogásban telt volna. Danténak még fordítása is az alkotás hatalmas élményét adja.

Cs. Szabó : S milyen a kapcsolatod az új Itália szellemi életével?

Babits : Az olasz irodalmat eleinte csak Dante kedvéért kezdtem tanulmányozni. Először jóformán csak azt olvastam, ami Dantéval összefüggött, a kommentárokat, a Dante-irodalmat, Dante közvetlen előzőit, a középkori olasz költészetet. Mert Dantéból már nagy és gazdag múlt árad a jövőbe, az egész középkori, sőt az egész ókori latin kultúrának csodálatos múltja. Igazad van abban, amit mondottál. Az olasz irodalmat mindig az egész latin kultúra összefüggésében láttam. Ami igazában a Földközi-tengeri kultúrát jelenti, melynek még mi magyarok is növendékei és részesei vagyunk. Milyen öröm volt fölfödözni aztán, hogy ez a pompás és otthonos latin kultúra, a Vergilius és Dante kultúrája, nyelvben és hagyományokban is diadalmasan él tovább mindmáig megszentelt régi hazájában, a tündéri Itáliában.

Cs. Szabó : Kik érdekeltek az újabb olasz irodalomból?

Babits : Természetesen elsősorban a költők. A Leopardik, a Pascolik, akiknek már neve is és említése is jelképezi az olasz és latin kultúra egységét és töretlenségét. De érdekel maga az egész olasz irodalom, gyönyörű folytonosságában, maga az olasz nyelv ősi és örök fiatal zengésében, a latin szavak zengésében, melyet szinte épp olyan otthonosnak érzek, mint a magam nyelvének zengését. Szeretnék még jobban benne élni, mint amennyire ma benne élhetek, s remélem, ez a San Remo-i tavasz megint közelebb hoz Itáliához, az olasz irodalomhoz és az egész mediterrán latinsághoz.

Cs. Szabó : Emberileg és irodalmilag foglalkozol-e még Dantéval?

Babits : Csak a napokban dolgoztam át fordításomat egy új kiadás számára, amely összegyűjtött munkáim sorozatában jelenik meg. Emberileg pedig sohasem állt még a latinságnak ez a nagy bajnoka oly elevenségben és közelségben előttem, mint manap. Az olaszság egységének nagy költője, az emberi egység költője is, a katolicizmus nagy költője, s nem csak költője, hanem egyúttal harcosa. Az ő szenvedélyes és nemes állásfoglalása az emberiség politikai vajúdásaival szemben, s minden poklokat megjárt s minden magasságokba fölemelkedő embersége ma többet mondhat nekünk, mint valaha.

Cs. Szabó : Szóval mindenképp lemegy San Remóba?

Babits : Mindenképpen le szeretnék menni. Hosszú betegségem óta ez lesz az első nagyobb utam. A meghívás egészen váratlanul ért. Az embert ritkán éri a váratlan öröm, az ilyesmi mindig úgy hat, mint a tündérmese. A tündérmese azonban csak ott válhatik teljessé a gyönyörű San Remo tavaszi pompájában.

Az alábbi szöveg Szabó Lőrinc emlékbeszéde Babitsról egy rádió-élműsorban. Amint a szövegből is kiderül, az előadás

dátuma 1941. november. Az emlékbeszéd, tartalmából ítélve, ugyancsak befejezetlen. A lemezen, mely megőrizte, kézírással ennyi áll: „Szabó Lőrinc: Babits-émlékest”. (29 cm röntgen lemezen)

Hölgyeim és uraim! Szeretném látni az arcokat, melyek ebben a percben, ebben az órában a rádióra figyelnek, Budapest felé néznek. Azt hiszem, sokan vagyunk. Együtt ülünk egy óriási hangversenytéremben. A falak, de nem, ennek a teremnek a Kárpátok sem szabnak határt, biztosra veszem, hogy a legtávolabbi Észak, Kelet, Dél és Nyugat sok-sok pontján kapcsolódnak ma lelkek az áramkörünkbe. Kultúrestét rendezünk, irodalmi ünnepet tartunk a három hónappal ezelőtt meghalt Babits Mihály emlékére. Földrésziünk kultúráját a maga fókuszába sűrítve, gépek és technika nélkül így sugározta szét erejét az országba és Európa jó részébe a költő is: Goethe országa felé, ahol annyi műve megjelent, Dante hazája felé, amely nemrég még különleges díjjal és megbecsüléssel tüntette ki, Shakespeare hazája felé, melynek költőit annyira szerette, mindenüvé, ahol figyelni tudtak szavára, minden pontjára a világnak, ahol magyarok élnek. Hívei bizonyára mind közöttünk vannak most abban a megfoghatatlan, de azért mégis létező, sokat emlegetett közösségben, amelynek szellemi Magyarország a neve. Különös törvényei vannak az ilyen közösségeknek. Összetartó erejük nem a kényszer, hanem a vonzás. Közelebb jutunk a titokhoz, emberibbé tesszük a megértését, ha a vonzás helyett azt a szót használjuk, hogy szeretet? A tiszteletben és rajongásban, melyet egy-egy nagy író kivált, föltétlenül van szeretet, sőt gyakran bizonyos fokú szerelem is. Ez a szeretet azonban még mindig csak következménye, vagy kísérő tünete valami egyébnek, ami megragadott bennünket. Annak a lelki vérátömlesztésnek, amellyel a nagy költő az életünkbe hatol, azt neveli és gazdagítja. Az egész irodalmi életet valahogyan egy nemzet, sőt az egész emberiség csodálatos iskolánkívüli népművelésének tekinthetjük, magánkezdeményezésekből összeálló és végtelen tagozódású közösségi intézménynek, amely együtt él, épül és alakul az idővel, és amely legmagasabb fokán az egyén érzelmi és értelmi életének mintegy állandó szabadegyetemi felsőoktatása. A nagy író saját magát is folyton tanítja. S még inkább azokat, fiatalságot és nagyközönséget, akik még nem tudnak, már nem tudnak vagy esetleg csak nem érnek rá frissen érzékelni. Pedig a fizikai élet néhány alapvető szükségletén kívül a friss érzékelésnek ez a képessége az, amiből minden tartós és magasrendű öröm, boldogság, amiből minden új gondolat fakad. Természetes tehát, hogy minden téren szeretjük, hogy hálával vesszük körül, hogy csodáljuk azo-

kat, akik így emelnek bennünket, akik kiemelnek a megszokottból, az örökölből, a rutinból. Kicsiben az apa, a nevelő, sőt a teremtő művét végzi, folytatja minden nagy író. Világszerte csak az igazi költők és tudósok lehetnek az önismeret és a lelkiismeret független kutatói. Az ő hatásuk alatt nyílik ki a lelkekben többé-kevésbé a belső végtelenség, a szellemi élet, amelynek aztán egészen más törvényei vannak, mint a fizikainak. Ebben a világban a fogalmi tisztaság foka méri a súlyt, az erőt, és így végeredményben, ha gondolatokról van szó, az igazságot, az érzékletesség foka a valódibb életet. Ebben a világban örök harc folyik, akárcsak az atomokéban. S ez a harc mégis, valahogy csak együttes gondolkozás, közös mérlegelés.

Közli: VEZÉR ERZSÉBET

MÓRICZ ZSIGMOND IRODALMI ESTJE KASSÁN 1914-BEN

Móricz Zsigmond életrajzai sehol sem emlékeznek meg a nagy író ama nagy sikerű irodalmi estjéről, amelyet 1914. március 7-én tartott a kassai megyeházán.

Vargha Kálmán sem említi az előadást Móricz Zsigmond csehszlovákiai útjairól szóló tanulmányában,¹ illetve csak annyit mond, hogy „A világháború alatt a kassai Kazinczy Kör meghívására tartott előadást a városháza nagytermében.”² A cikkben említett 1926. évi interjúban Móricz Zsigmond valóban azt mondotta, hogy „tíz évvel ez előtt” tartott előadást a városban.³ De az író tévedett az időpontban, mert valójában 12 évvel korábban, 1914. márciusában járt Kassán. Talán ezért is került el eddig az irodalomtörténet kutatóinak figyelmét Móricz Zsigmondnak ez az első kassai szereplése.

A következőkben — egy majdani részletes Móricz Zsigmond életrajz számára — ezt a hiányt akarjuk pótolni. Ez annál szük-

¹ VARGHA K.: *Adalékok Móricz Zsigmond csehszlovákiai útjaihoz és kapcsolataihoz*. It 1957: 313. s köv. 1.

² Uo. 314. l.

Kassai Napló 1926. nov. 14.